

Proefschriftfragment

Maaïke Meijer

De lust tot lezen

Over Nederlandse dichters en het literaire systeem

Op 16 december 1988 promoveerde Maaïke Meijer aan de Rijksuniversiteit Utrecht tot doctor in de Letteren. Haar proefschrift bevat studies van het werk van M. Vasalis, Judith Herzberg, Neeltje Maria Min en Elly de Waard, en een analyse van de positie van vrouwelijke dichters in de jaren vijftig – Hanny Michaelis en Ellen Warmond, op het tweede plan ook Peijpers, De Vreede en May. Deze studies zijn ingebed in theoretische reflecties over de rol van de lezer/es in de poëzie-interpretatie, over de lust en de onlust van het lezen, over canonvorming en over de sociaal-literaire regels die bepalen dat vrouwelijke dichters anders gereciperd worden dan mannelijke. Hieronder volgen fragmenten uit de inleiding.¹

Inleiding

Binnen de Neerlandistiek bestaat een achterstand in de studie van het werk van dichters. Het inhalen van die achterstand is nodig, maar geeft op zichzelf geen inzicht in de redenen waarom zij bestaat. Het is – als elk gelijkheidsstreven dat de wortels van de ongelijkheid niet onderzoekt – dweilen met de kraan open. Ik wilde de mechanismen vinden die de reductieve lecturen en gebrekkige opname in de canon van dichters veroorzaken. Liever dan de deprimerende symptomen volledig in kaart te brengen vroeg ik me af in hoeverre de gangbare interpretatie, de kritiek, de literaire theorieën en de literatuurgeschiedschrijving dergelijke symptomen *produceren*. De bevindingen zijn niet omgezet in een aanklacht, maar in een serie alternatieven: voorstellen tot een andere wijze van poëzie-interpretatie, tot een beschrijving van de dynamiek van het leesproces, tot een andere visie op literatuurgeschiedschrijving en tot een conceptie van het literaire systeem als een pluralistisch, meer-lagig systeem.

1. *De lust tot lezen* is 16 december 1988 verschenen bij Uitgeverij van Gennep te Amsterdam onder het imprint Sara. Verkrijgbaar in de boekhandel.

Het boek opent met een eenvoudige daad van rechtvaardigheid: een interpretatie van het werk van M. Vasalis, met de mystiek als interpretatiekader. De traditionele conventies van de interpretatie, die ik daar met opzet volg, liggen echter theoretisch onder vuur. Twee principiële vragen gaan aan elke interpretatie vooraf. De eerste: hoe verhoudt de interpretatie zich tot het gedicht? Kan de interpretatie wel uitdrukken wat wij in het lezen van poëzie *ervaren*? Interpretatie is paradoxaal: vele gangbare interpretatie-technieken zijn ontworpen om de intrigerende en verontrustende 'vreemdheid' van het gedicht *uit te leggen*. Daarmee wordt juist dat wat ons aantrok en intrigeerde, vakkundig uit het gedicht verwijderd. Interpretatie lijkt soms *tegen* het gedicht te zijn gericht. De tweede principiële vraag is: wie maakt betekenis, de tekst of de lezer? In dat dilemma kies ik voor een overwegend lezersgericht standpunt.

Op grond daarvan ontwikkel ik in deel I een andere interpretatiemethode, waarin het lezen een erotisch proces is, een ontvoering uit de in ons gevestigde taal- en denkstructuren. Hoe ik mij deze 'tegeninterpretatie' voorstel laat ik zien aan de hand van analyses van de poëzie van Judith Herzberg en Neeltje Maria Min (deel II).

Ik streef naar een voortdurende wisselwerking tussen tekst, interpretatie en theorie. Gelijkwaardigheid en interdependentie van tekst en theorie is het uitgangspunt, in tegenstelling tot de nog steeds gangbare opvatting dat de theorie het hogere analytische model is, dat 'toegepast' moet worden op het lagere object van onderzoek, de tekst. Om die hiërarchie op te heffen keer ik haar soms om: in deel II 'ontleedt' de Min-tekst bijvoorbeeld de poëzietheorie van Riffaterre en brengt het feilen ervan aan het licht. De tekst is daar het middel om de theorie te analyseren. Ik zie theorieën niet als de smetteloze instrumenten waarmee teksten tot spreken gebracht kunnen worden. De 'hermeneutics of suspicion' die de kritische lezeres ten aanzien van teksten heeft, geldt ook voor theoretische teksten.

Deel III (De politiek van het lezen) bevat interpretaties van een opstandige lezeres. Judith Fetterley maakte het onderscheid tussen de instemmende of 'assenting reader' – de leeshouding waartoe de dominante cultuur ons socialiseert – en de 'resisting reader'. Ik lees bijdragen uit het tijdschrift *Meryllyn* (1962-1966) als masculinistische vertogen; ik lees racistische teksten als een anti-racistische 'resisting reader' en tenslotte roep ik het 'lezen als lesbo' in het leven als een van de vormen die 'politiek van het lezen' kan aannemen.

Het werk van Fetterley was de apotheose van de 'opstand der lezeres-

sen'. Haar verdienste, en die van Simone de Beauvoir, Kate Millett, Mary Ellman en Elaine Showalter – om alleen de pioniers te noemen, is dat zij het vigerende lezersconcept (neutraal, niet aan belangen en 'interpretive communities' gebonden) openbreekt en differentieert naar mannelijke en vrouwelijke lezers. Ik differentieer het, Fetterley aanvullend, verder naar witte en zwarte lezers, naar hetero en homo/lesbo- lezers. Verder deden Fetterley en haar voorgangsters het denken in termen van passief slachtofferschap omslaan in termen van actief verzet en strijd.

Maar inmiddels is in het feminisme naast het denken in termen van strijd, ook allerwege aandacht gekomen voor denken in termen van autonome lust. Dat leidt tot de volgende revisie van Fetterley. Ik splits de instemmende leeshouding weer uit naar een gemanipuleerd lezen en een erotisch lezen. De gemanipuleerde lezer laat zich door de tekst-'ander' meevoeren zonder dat zij daartoe bewust toestemming heeft verleend. Deze lezer is passief. Zij geeft de tekst de volledige macht over haar leesproces. De erotische lezer laat zich willens en wetens verleiden, verleidt ook zelf de tekst-'ander'. Deze lezer is actief. Zij geniet, en reflecteert over haar genieten. Het verschil tussen deze twee vormen van instemming is dat tussen verkrachting en verleiding.

De 'erotiek van het lezen' krijgt binnen de feministische literatuurbeschouwing (Gallop, Pattynama, Mortagne), maar ook daarbuiten (Barthes) steeds meer aandacht. Het essentiële onderscheid tussen de twee typen van instemmende leeshouding maakt het mogelijk om de erotiek en de politiek van het lezen met elkaar te verzoenen. Ik zie het verband tussen het genietende lezen en het opstandige lezen zo: het cultiveren van de leeslust maakt evenzeer weerbaar tegen culturele verkrachtingspogingen als de opstandige leeshouding. Smaak, kwaliteitsbesef en genot leiden tot afwijzen van wat je niet bevalt. Seksueel misbruik van vrouwen wordt gemakkelijke in een klimaat waarin vrouwen het recht op de eigen lust wordt ontzegd. Dat geldt ook voor de leeslust. Om die reden is het van onschatbaar groot belang geweest dat vrouwen, na de fase van 'opstand der lezeressen', haar eigen literatuur en eigen literaire tradities zijn gaan traceren en opeisen.

In deel IV breng ik tenslotte de crisis van de literatuurgeschiedschrijving in kaart. Uit de vele alternatieve voorstellen kies ik de feministische hypothese van de relatief zelfstandige literaire vrouwen tradities voor een exemplarische toetsing. Met het zoeklicht van die hypothese worden de dichters in de jaren vijftig zichtbaar in hun onderlinge samenhang. Tegenover de Vijftigers staat een groep vrouwelijke dichters die ik samenvat onder de noemer 'De grote melancholie'. Vervolgens worden de hypothesen van de

literaire vrouwencultuur en de vrouwelijke lezer tot een breekijzer om het bolwerk van de homogeniteit van de literatuur open te breken.

Als belangrijkste resultaat van mijn werk zie ik de nieuwe theorie van het literaire polysysteem, waarvoor ik mijn weg zocht door Bloom, Jauss, Ibsch en Even-Zohar: het voorstel om het literaire systeem op te vatten als een *pluralistisch* systeem, als een samenstel van verschillende literaire circuits, elk met hun inherente ontwikkeling, hun eigen canon en avantgarde. In de analyse van de receptie van de poëzie van Elly de Waard laat ik zien dat die circuits bestaan, en dat ze zowel in werken als in lezersreacties bestudeerd kunnen worden. Die circuits beïnvloeden elkaar voortdurend, maar bewegen zich ook in zekere mate onafhankelijk van elkaar. Op die manier biedt dit boek, naar ik hoop, het theoretisch fundament om een einde te maken aan de dominantie van die mythische Ene, lees mannelijke, Literatuur, die voor alle lezers, ongeacht hun klasse, sekse of kleur, zo bijzonder waardevol en relevant zou zijn. Het onderzoek is zowel een verdediging van de poëzie en de interpretatie, als een poging tot democratisering van de literaire cultuur. Het is een pleidooi voor grotere zelf-reflexiviteit van degenen die er een rol in spelen. Ik verzet me niet tegen de kunst als institutie, als wel tegen de toeëigening van die institutie door de dominante groep, die zijn bezetting verkoopt als universele, voor eenieder geldende kunstwaarde. Als feministe pleit ik voor actief cultureel kiesrecht: baas in eigen boek.